

Moteriška literatūra popkultūros vyriškos diktatūros lauke

Jolita LUKŠYTĖ

Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *popkultūra, diktatūra, kanonai (modeliai, stiliai), stereotipai, transformacijos, moteriškumas.*

Reprezentavimas kultūroje nėra stabili ar istoriškai nekintanti duotybė, nes kultūra (ir kūrėjai) negali išvengti dominuojančios ideologijos poveikio. „Bent dvi Vakarų filosofijos srovės – Frankfurto socialinės kritikos mokykla ir situacionistai pastebėjo, kad XX a. antroje pusėje svarbiausia prievartos forma tampa ne atvira diktatūra ir jos ideologija, o anoniminės galios struktūros, kurios naudojasi įtikinėjimu, populiarių vaizdų kūrimo mechanizmais, normatyvinėmis elgesio schemomis, reprezentacijų kontrole“ (Mažeikis 2006, 11). Akivaizdu, kad populiarioji kultūra veiksmingiausiai reprodukuoja pati save (tekstus, ypač stereotipus, stilius, popkultūrą), taip popkultūros vaizdai, subanalintos ir išviešintos gyvenimo scenos tampa produktu, už kurio nesislepia kūryba, o lieka tik gamyba.

Anot Johno Fiske, popkultūra įsiterpia ir vienija kasdienio gyvenimo tėkmę užpildydama ją prieštaromis, tačiau atvirai nesupriešinamomis reikšmėmis. Kiekvienas iš popkultūros kodų gali nurodyti viena kitą neigiančias reikšmes, numanyti konfrontaciją, susipriešinimą ir kartu išvengti jo rezultatų transformuojant jau egzistuojančias reikšmes ir kuriant naujas (Fiske 2001, 30). Estetinė postmodernybė dažniausiai asocijuojasi su dinamiška „stiliaus“ kaita, kodų srautu. Puikus pavyzdys yra literatūrinė mada, kai ima ir išpopuliarėja viena ar kita tema, kai vienas žanras ima dominuoti ir užgožti kitus, kai staiga visiems garbės reikalui tampa parašyti romaną. Literatūrinių madų bei stilių kaita taip pat priklauso nuo politinių įvykių kaitos (tačiau nebūtinai virsta politinių ideologijų reprezentacijomis), nuo paklausos ir yra nuolat kintanti be jokio galutinio tikslo.

Šiuolaikinėje grožinėje literatūroje fiksuojamos vaizdinių, įvaizdžių, stereotipų transformacijos, be abejo, atitinka visos populiariosios kultūros tendenciją, kuri rodo reikšmių susidvejinimą ir gausėjimą. Tačiau yra ir nekintančių dalykų, pavyzdžiui, daugelis pamatinių Vakarų kultūroje strategijų, nesunkiai atpažįstamų šiuolaikiniuose, masinės kultūros eksploatuojamuose, moterų įvaizdžiuose, buvo suformuotos dar Renesanso laikais, kai įsitvirtino moters (*stebimo objekto*) ir vyro (*kuriančio subjekto*) priešprieša.

Nagrinėdamas masinę kultūrą, Sutas Jhally pažymi, kad moters lytiškumas

primygtinai tapatinamas su seksualumu, kuri inspiruoja vyriškos fantazijos <...> Visa šiuolaikinės kultūros ikonografija kur kas labiau apimta seksualumo idėjos negu bet kuri kita mums žinoma visuomenė <...> gyvename kultūroje, kur prekės paverčiamos erotiniais stimulais, o prekinė sistema daro didelę įtaką lytinės tapatybės formavimuisi (J h a l l y 2003, 253). Vyro ir moters seksualumas populiariojoje literatūroje įtekinamas kaip duotybė, o seksualumo kodai moterį pateikia kaip aktyviam vyro troškimui subordinuotą objektą ir itin ryškiai ignoruoja moters, kaip aktyviu seksualumu pasižyminčio subjekto, reprezentaciją.

Populiariojoje literatūroje lyties reprezentavimas remiasi masinės komunikacijos priemonių ideologija ir konstrukcijomis, kurios multiplikuojamos, transformuojamos. Nagrinėjamuose tekstuose galima fiksuoti, kaip tiražuodamos stereotipus autorės prisitaiko prie publikos lūkesčių, prie žanro reikalavimų, kaip schematiškai vaizduoja moterį ir vyrą. Labiausiai tiražuojami „gražios moters“ / „kieta vyro“ stereotipų variantai. „Stereotipai, kurie sąlygojo ne vienos moterų kartos savimonę, buvo nulemti vyrų požiūrio, t. y. kaip jie interpretavo moters prigimtį <...> Moteriškas subjektyvumas tarsi neegzistavo“ (P a v i l i o n i e n ė 1998, 102). Lyčių stereotipai populiariosios literatūros tekstuose (kaip ir žiniasklaidos priemonėse) dažniausiai realizuojami binarinių opozicijų principu: vyras / moteris; dominuojantis / pavaldus; nepriklausomas / priklausomas; viešas / privatus; agresyvus / neagresyvus; stiprus / silpnas; protas / kūnas; profesinis reprezentavimas / privataus gyvenimo reprezentavimas ir t. t. Galima stebėti, kad vartotojiškos kultūros kontekste idealus moteriškumas struktūrizuojamas kaip tylus, bežadis, o vyro kūnas palengva virsta „pasigėrėjimo“ objektu (moterys lieka „reginiu“ ir tada, kai turi ryškų socialinį statusą).

„Patriarchalinėje Vakarų visuomenėje per amžius susiklostė tradicinės „moteriškumo“ ir „vyriškumo“ sampratos. Tradicinę „vyriškumo“ esmę įkūnija fiziškai stiprus, seksualus vyras, santūriai slepiąs ar agresyviai demonstruojantis savo emocijas, racionalus, atkakliai siekiąs pergalės konkurencinėje kovoje, sėkmingai įveikiąs visas socialines kliūtis. Tradicinė moteriškumo esmė – švelnumas, jausmingumas, intucija, romumas, pasiaukojimas šeimai, šeimos gyvenimo, kaip vienintelės laimės, aukštinimas“ (Ibid., 15). Dėl lyčių sistemos įtakos atsiradę ir išvirtinę stereotipai yra veiksmingai pasitelkiami vartotojiškų tikslų siekimui, dominuojančios ideologijos įteisinimui (nes vartojimo sistema taip pat veikia kaip savotiška ideologija, kuri daro įtaką identiteto formavimuisi). Kartais sunku atskirti, kas ir kam daro didesnę poveikį – vartotojiška sistema, populiarioji kultūra ir tradiciniai lyčių stereotipai bei vaizdiniai.

Masinė kultūra skatina seksualumą, troškimą būti seksualiais (geisti ir būti geidžiamais) individais, ir skaitytojai noriai priima šias žaidimo taisykles, kur vyro ir moters seksualumas pateikiami kaip viena kitą pildančios aktyvioji ir pasyvioji priešybės.

Straipsnyje nagrinėjami dvylika šiuolaikinių lietuvių moterų romanų – Audronės Urbonaitės „Posūkyje neišlėk“ (Vilnius: Tyto alba, 2005), Inos Pukelytės „Prancūziškas romanas“ (Vilnius: Tyto alba, 2000), Ugnės Barauskaitės „O rytoj

vėl reikės gyventi“ (Vilnius: Tyto alba, 2002), „Dešimt“ (Vilnius: Tyto alba, 2005), Jolitos Seredaitės „Aukštinis berniukas“ (Vilnius: Tyto alba, 2006), Indrės Janušytės „Rožių sala“ (Vilnius: Rosma, 2005), „Angelų žaidimai“ (Vilnius: Rosma, 2006), „Jūros akmenukų karoliai“ (Panevėžys: Magilė, 2007), Zitos Čepaitės „Moters istorija“ (Vilnius: Tyto alba, 2003), Ignės Žukauskaitės „Užkonservuota rytdiena“ (Vilnius: Virtuali knyga, 2003), Jurgos Ivanauskaitės „Placebas“ (Vilnius: Tyto alba, 2005) ir Daivos Vaitkevičiūtės „Moterys meluoja geriau“ (Panevėžys: Magilė, 2002) – kaip lyties kultūrinės matricos reprezentantai, kaip moterų tekstai apie moterį, kuriuos veikia popkultūros vyriškoji diktatūra.

Darbe remiamasi prielaida, kad rašytojos savo romanuose vaizduodamos moterį kuria kartos ir lyties portretą, įtekstina lyties kultūrinę matricą – sociokultūrinį konstrukta, stereotipų „dėlionę“, tekstą tekste, kad rašomas tekstas apie moterį atsiduria kito teksto refleksyvumo lauke. Remiantis kelių tekstų pavyzdžiais, siekiama atskleisti pagrindines moters reprezentavimo tendencijas, kartu iškeliami ir analizuojama popkultūros vyriškos diktatūros daroma įtaka – kaip tai keičia lyties kultūrinės matricos kūrimą. Analizei pasirinkta tema – moteriška literatūra popkultūros vyriškos diktatūros lauke – įgalina pasitelkti dvi prieigas – feministinę ir literatūros sociologijos bei kelis galimus skerspjūvius – reprezentavimo, komunikacijos adresato ir pasipriešinimo dominuojančiai ideologijai.

Pavadinime vartojama definicija „moterų literatūra“ savyje turi tam tikrą termino dvilypumą – adresato ir adresanto – taip apibūdinami ir moterų rašyti, ir moterims skirti kūriniai. Taip akcentuojamos moterų literatūros skirtys – tai problematika bei moralinio ir intelektualinio jautrumo tipu išsiskirianti literatūra, kuri skiriasi nuo vyrų autorių kuriamų tekstų. Pabrėžiama autorės lytis, kaip teksto dekodavimą nulemiantis faktorius. Moterų sukurta literatūra nebūtinai yra moteriška, o moterų romanas nebūtinai yra feministinis, kuriam būdingas struktūriškas (moteris pasakojimo centre) ir stilistinis (suinteresuota, gynybiška pozicija, emocionalus, kartais egzaltuotas kalbėjimo būdas), ideologinis vientisumas bei eksperimentai. Feministinė literatūros kritika ieško moters ir moters literatūros identiteto požymių, anot Ugnės Barauskaitės, „feminizmas nėra nusikaltimas <...> feminizmas man – teisė būti moterimi ir mama“ (P i l i p a u s k a i t ė 2000), todėl analizuojant moterų romanus feministinė perspektyva neabejotinai tinkama, o lietuvių literatūrologijoje jau tapo lyg ir privaloma.

Nagrinėjant universaliausią ir, be abejo, populiariausią (su juo konkuruoti gali tik esė) grožinės literatūros žanrą – romaną – gausūs moterų tekstai rekonstruoja moterų istoriją. Mano pateikiamoje analizėje moterų romanas traktuojamas kaip tam tikras akulturacijos produktas, nes apie kai kuriuos lietuvių moterų romanus jau neįmanoma kalbėti be platesnio konteksto. Bestseleriais tampantys moterų romani dažnai gvildena aktualias šeimyninio gyvenimo, tapatumo, karjeros ir laisvalaikio nesuderinamumo, poreikių, norų ir galimybių problemas, viename tekste dažnai lygiagrečiai pasakojamos kelių moterų istorijos, siekiama sukurti kartos paveikslą, momentinę moters nuotrauką, užfiksuoti moterišką patirtį.

Visus nagrinėtus tekstus vienija tai, kad jie yra apie šiandieną. Romanai ana-

lizuojami ne tik kaip grožiniai tekstai, bet ir kaip socialinės tikrovės, aktualijų ir fikcijos sandūros laukas. Pastaruoju metu Lietuvoje greta postmodernistinės stilistikos literatūros išleidžiama gana daug atvirai realistinių, „fotografinių“, paremtų aktualijomis ir atpažinimo efektu romanų (juos rašo ne tik moterys). Dažnai autoriai pasinaudoja tikrovės medžiaga siekdami vieno tikslo – meniškumo; kai tai lieka tik siekiamybe – gaminami „produktai“, o ne gimsta ar kuriama literatūra.

Šiuolaikiniuose lietuvių moterų romanuose greta dera feministinė ideologija ir iššūčiai, neigimas (rašytojos vis dar intensyviai kratosi feminisčių vardo, nors tekstais deklaruoja postmodernaus feminizmo nuostatas). Rašytojos jau yra atradusios komerciškai patrauklias temas (erotika, socialinės aktualijos, atpažinimas, skandalai, populiarių socialinių vaidmenų sklaida, besikeičiančio tapatumo ir t. t.) ir jas sėkmingai savo romanuose kompiliuoja. Dažniausiai varijuojama tik tuo, kas rinkoje paklausu. Šiame straipsnyje aptariamuose romanuose dominuoja bandymas (at/su/per)kurti socialines realijas, pateikti išsamų „tikrovės“ reportažą. Pasak Frederico Jamesono, „visa šiuolaikinė mūsų visuomeninė sistema praranda gebėjimą grįžti į savo praeitį ir ima gyventi nuolatinėje dabartyje, nuolatinėje kaitoje“ (Jameson 2002, 35). Todėl nenuostabu, kad nagrinėjamų kūrinių veiksmas vyksta dabartyje, tekste daug laikotarpį ir vietą atspindinčių urbanistinių (Lietuvos ir ne tik) detalių (kaimo, gamtos romanuose nebelieka), veikėjos sprendžia aktualias meilės, karjeros, santykių problemas, dalijasi patirtimi. Rašytojos nevengia skandalingų, perversišκών temų, neretai spekuliuoja (pseudo)autobiografiškumu, atiduodamos duoklę publikai tekstus prisodrina erotinėmis scenomis ir kitokiais netradiciniais išgyvenimais, tuo priartindamos romanus prie televizinių pokalbių bei realybės šou, prie moteriškoje publicistikoje spausdinamų tikrų gyvenimo istorijų, prie vyro akiai malonių apsinuoginimų ir atsivėrimų.

Šiuolaikinių romanų kūrėjos tampa populiariosios kultūros figūromis, šmėžuojančiomis televizijoje, radijuje, internete, laikraščiuose ir žurnaluose, leidyklos organizuoja pompastiškas knygų pristatymo ir populiarinimo akcijas. Komerciškai patraukliausia yra jauna rašytoja, debiutuojanti savo atvira knyga, simpatiška, gebanti bendrauti su publika ir turinti jėgų „apibėgti“ visus reikalingus leidinius bei televizijos laidas. Ir visai nesvarbu, kad po metų paaiškės, kad ji neturinti talento, kad knyga menkavertė, neatlaikė išbandymo laiku ir kritika, bet ji pabuvo „rašytoja – žvaigždute“, knyga jau išpirkta, leidykla jau suskaičiavo savo pelną, spaudos leidiniai užpildė puslapius interviu, reportažais, recenzijomis.

Skaitytojų noras matyti jauną ir gražią rašytoją siejamas su bendromis tendencijomis – žurnalų viršeliuose, straipsniuose, reportažuose, televizijos laidose dominuoja jauni žmonės. Jaunystės kultas išstumia vyresnes kartas arba į jas žiūri su lengva ironija. O ir vyro akiai patrauklesnė – graži moteris rašytoja, jei graži, tai ne taip svarbu, ką tokio ji parašė.

Nagrinėjamus kūrinius vienija ne tik panašios temos, bet ir labai panašios veikėjos, beveik visada – kūrėjų bendraamžės. Jūratė Sprindytė pastebėjo, kad „prasiplėtė personažų nomenklatūra. Privalomais romano veikėjais tapo gėjus / lesbietė, išminčius / kunigas, katė / katinas (akivaizdus gėjų ir kačių prioritetas)

(Sprindytė 2004, 100). Politinis, socialinis ir seksualinis korektiškumas įteisinamas ir literatūroje. Tai gali būti sietina su gausiais politinio identiteto ir įvairių marginalių identitetų tyrinėjimais, skatinančiais mąstyti apie multikultūrinės visuomenės identiteto problemą.

Šiuolaikinis moterų romanas gali būti analizuotinas kaip tam tikra daugiakultūrė erdvė, susidedanti iš skirtingų socialinių sluoksnių ir įvairiaspalvių bei schematiškų personažų. Taip atsitinka dėl to, kad tekstai rašomi iš asmeninės patirties, tarsi patvirtinant taisyklę, kad „romanas – visuomenės procesų atspindys ir permainų liudytojas, savo meto papročių išraiška, žmonių būsenų seismografas, madų sekėjas“ (Ibid., 100). Šiuo aspektu analizuojant literatūrą galimas įdomus literatūros sociologijos ir antropologijos skerspjūvis, parodantis lyties, kartos, socialinės grupės portretą.

Kuo siauresnė visuomenės dalis vaizduojama, tuo pjūvis išsamesnis, tačiau ir aprėpiant kelias socialines grupes, rašytojams pavyksta fragmentiškai pateikti vaizduojamos visuomenės pjūvį. Pastebima įtampa tarp vyraujančios ideologijos ir kūrėjo meninių nuostatų bei rinkos paklausos. Pasak Jeano Baudrillard'o, „nuo šiandien vienintelė tikra kultūrinė praktika – masinė, mūsų kultūra (nebėra jokio skirtumo) yra manipuliacinė, atsitiktinė, ženklų labirinto praktika, nebeturinti jokios prasmės“ (Baudrillard 2002, 78). Ženkliškumas ir stereotipiškumas ypač pastebimas lyginant tos pačios kartos rašytojų tekstus.

Rašytojos renkasi vaizduoti pasaulį, kuris joms pakankamai pažįstamas – asmeninė patirtis, įgyta dirbant radijo, TV, laikraščio redakcijoje, viešųjų ryšių tarnyboje, agentūroje. Indrės Janušytės romanai („Rožių sala“, „Angelų žaidimai“, „Jūros akmenukų karoliai“) – tarsi jos kelionių ir pasaulio pažinimo dienoraščiai, Inos Pukelytės „Prancūziškas romanas“ perkelia moters saviidentifikacijos procesą į Prancūziją, o Jolitos Seredaitės „Auksinis berniukas“ – į JAV, Zitos Čepaitės „Moters istorija“ ir Jurgos Ivanauskaitės „Placebas“ sumodeliuoja psichologinį žurnalistės, *piaro* specialistės paveikslą, įkomponuotą tarp lengvai atkoduojamų Lietuvos realijų, netoli nuo to yra ir pramogų pasaulį pristatantis Ugnės Barauskaitės „O rytoj vėl reikės gyventi“, Ignės Žukauskaitės „Užkonservuota rytdiena“ ir Dainos Vaitkevičiūtės „Moterys meluoja geriau“ telkiasi ties moteriškų draugysčių istorijomis, Audronės Urbonaitės „Posūkyje neišlėk“ pasakojimo centre – ligos, o Ugnės Barauskaitės „Dešimt“ – nėštumo istorija.

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje pastebima, kad įtampą tarp vyraujančios ideologijos ir kūrėjo meninių nuostatų bei rinkos paklausos stengiamasi slopinti ne maištaujant, o prisitaikant. Užslėptą ideologiją galima surasti įvairiausiuose kultūros reiškiniuose iki muilo operų ir žurnalų moterims. Visur slypinti užslėpta ideologija, skatina įtarumo kritiką, ateinančią iš Jacques'o Derridos ir Michelio Foucault knygų. Tendencijos ieškoti, kas yra užslėpta, skatina žmones kurti nepamatuotas iliuzijas, jas kritikuoti, sėkmingai reflektuoti ir prisidėti prie produktyvaus reproduktivimo. Atpažinimo efektas įmanomas tik todėl, kad stereotipai yra primityviai įtekstinami, o žinomos klišės leidžia skaitytojui identifikuoti personažus. Stereotipiškumas gali tapti net kūrinio vertinimo kriterijumi, juk „gebėji-

mas klausti, analizuoti stereotipus ir stengtis atsisakyti jų skiria rimtąją literatūrą nuo trivialiosios“ (H a w t h o r n 1998, 307). Dalies aptariamų kūrinių meninės vertės (ne)buvimas yra akivaizdus, tačiau knygos gali būti įdomios kaip tam tikras sociokultūrinis fenomenas, fiksuojantis pakitusią socialinę aplinką, visuomenės nuostatas. Kintant kultūrai, keičiasi ir lyčių elgsenos normos, ir visuomenės vertinimai lyčių atžvilgiu, ir moters bei vyro statusas, o kategorijos, socialiniai vaidmenys nesuvokiami ir neanalizuojami atskirai, jie įgauna prasmę tik priešpriešoje.

Literatūra šiuo metu atsidūria padidėjusio „aš“ reflektyvumo zonoje, kai labiausiai reflektuojamas kūnas, o vieni iš ryškiausių šiuolaikinės literatūros požymių – egocentrizmas ir narcisizmas.

Pritariant Jūratės Sprindytės teiginiui, kad „romanas yra pati universaliausia tikrovės patyrimo forma, optimaliausias būdas išsakyti, struktūruoti patirtį“ (S p r i n d y t ė 2004, 99), galima teigti, kad palaiptam moteriškos patirties struktūravimas įgauna ir inovatyvias bei įdomias menines formas, kad ieškojimų procesas įgauna pagreitį ir dėl stiprėjančio akulturacijos proceso, ir dėl rinkos įsiveržimo į grožinę literatūrą, ir dėl bandymo atsispirti vyriškai diktatūrai.

Lietuvoje moterys rašo daug, įvairiomis temomis, jų tekstai yra skirtingos kokybės ir žanrų: nuo moterų psichologiją analizuojančių knygų iki šmaikščių, lengvesnio turinio knygų laisvalaikiui. Galima teigti, kad jau susiformavo meilės romano, aktualijų, šeimos, autobiografinio, erotinio romano tradicijos. Erotiškumas ir padidėjęs dėmesys kūnui būdingas ir vyriškai, ir moteriškai populiariajai kultūrai. Rašytojos gana drąsiai ėmėsi kūno išviešinimo temų – seksualinio išnaudojimo, perversijų, prostitutcijos, ligų ir t. t. Atrodo, kad Jurgos Ivanauskaitės pradėta iš(si)viešinimo tradicija populiariojoje moterų prozoje ima užimti dominuojančias pozicijas, rašoma atvirai, spalvingai, sodriai, „mūsų šiandienos literatūroje jos [kūrėjos] dažnai yra kur kas drąsesnės nei vadinamoji stiprioji lytis. Jos nebijo apsinuoginti“ (T a m o š a i t i s 2006, 137). Siekiant išlaikyti publikos dėmesį pasitelkiama autofikcija – rašytojos skleidžiasi tikraja savo tapatybe, tačiau romanuose yra ir prasimantų elementų, trukdančių nustatyti tiesos ir fikcijos santykį. Tai pastebima ir Barauskaitės, ir Seredaitės, ir Pukelytės, ir Urbonaitės, ir Jonušytės tekstuose. Autorės tarsi žaidžia slėpynių su skaitytoju – tiesa ar netiesa, realybė ar fikcija.

Sociologai ir filosofai pastebi, kad dėmesys tapatybės problemoms, socialinės kritikos akcentams, asmeninio gyvenimo analizei, lyčių stereotipams ypač padidėja ekonominių ir politinių perversmų, suiručių metu, kai viena lytis siekia dominavimo kitos atžvilgiu, taip pat socialinio nestabilumo laikotarpiais, kai iš naujo perkainojamos visos vertybės. Anot Judith Lorber, „lyties (giminės) įvaizdis nuolat pastiprinamas visuomenės informavimo priemonėmis, nes jos tiksliausiai atspindi visuomenės lūkesčius, greičiausiai fiksuoja pasikeitusią situaciją <...> lytis (giminė) reprezentuojama net skirtinga simbolių kalba, kitomis metaforomis, nevienoda įvaizdžio kūrimo strategija“ (L o r b e r 1994, 30). Moterų parašyti romanas „kalba“ apie tai, kas rūpi, skauda, kas (ne)galima moteriai šiuolaikinėje Lietuvoje. Tik ta kalba dažnai yra tokia prislopinta, vienpusė – tarsi besitapatinti prie bendro masinės komunikacijos priemonių fono.

Kūrėjos pateikia madingas ir populiarias temas, siužetus, imituoja realybę, įterpia sekso scenų, analizuoja amžinus moterų bei vyrų tarpusavio santykius ir t. t. – taip įsijungdamos į bendrą rašančių Europos moterų srautą. Ivanauskaitės, Čepaitės, Pukelytės, Barauskaitės kūriniai neabejotinai prilygsta europiniam moterų romano standartui. O dėl pateikiamų socialinių aktualijų, lengvai atpažįstamų politikų ir aukštuomenės ponų bei ponių paveikslų jie lietuvių skaitytojui turbūt net patrauklesni. Tenka tik apgailestauti dėl tam tikro vienpusiškumo – moters drąsa ir išsilaisvinimas yra sietini tik su seksualine laisve, eksperimentais, nežabotomis aistromis.

Romanas tampa koliažu – rašytojos visuomenėje egzistuojančias idėjas „apgyvendina“ savo romanuose – kuriami elektroninių laiškų, dienoraščio (Barauskaitės „O rytoj vėl reikės gyventi“), kelionių (Pukelytės „Prancūziškas romanas“, Serekaitės „Auksinis berniukas“, Janušytės „Rožių sala“, „Angelų žaidimai“, „Jūros akmenukų karoliai“), fragmentiškos kasdienybės koliažai (Urbonaitės „Posūkyje neišlėk“, Barauskaitės „Dešimt“, Žukauskaitės „Užkonservuota rytdiena“), dichotomijos (Ivanauskaitės „Placebas“), „moterų istorijos“ (ryškiausias – Vaitkevičiūtės „Moterys meluoja geriau“, tačiau taip galima įvardyti beveik visus straipsnyje analizuotus tekstus). Dabartinis lietuvių moterų romanas tampa dvikalbis, prisodrintas šiuolaikinio slengo, lengvasiužetis, naiviai egzistencialistinis ir būtinai – erotizuotas. Visa tai verčia moterį būti „preke, mainų objektu <...>, kurį galima turėti, demonstruoti, skaudinti, panaudoti ir išmesti, kai nebetenka savo vertės“ (C a p u t i 2003, 445). Atrodo, kad įmanomi yra tik kraštutinumai – arba madona, arba kekšė, arba ir madona, ir kekšė. Tai ryšku, aišku, atpažįstama – ir „kadangi kalba mums yra pagrindinis būdas pažinti save, atskleisti save kitiems ir išreikšti savo tapatumą“ (E l s h t a i n 2002, 105), tai ir moteriškoje prozoje formuojasi skirtingi idealistės, pasiaukojančios moters ir laisvos, seksualios, nevaržomos moters diskursai. Kai iškyla priešprieša, aktualizuojasi kokia nors binarinė opozicija, tada ir susiformuoja stereotipas, o lyčių stereotipai remiasi būtent binarinėmis lyčių sampratos opozicijomis, konfrontacija bent vienu aspektu.

Lyčių stereotipų dekonstrukcija yra mėgstama Čepaitės veikla – kūrybos pradžioje rašytoja eksperimentavo su personažų lyties identitetu, „Moters istorijoje“ ji modeliuoja istoriją apie „kitokį vyrą“ ir „naują moterį“, kurių jau negelbsti meilė. Barauskaitės „O rytoj reikės gyventi...“ taip pat sukasi apie vyrus, apie jų paiešką, komiškus, dramatiškus santykius su jais. Vyro paieškos intensyviai vyksta ir Žukauskaitės „Užkonservuotoje rytdienoje“, kur vienam personažui (Aivara / Aiva) suteikiama teisė rinktis skirtingus vyrus, kitai romano veikėjai (Jolantai) naiviai laukti pasirodančio tokiems kūriniams privalomo princo ant balto žirgo, o trečiai, neišsiskairiančiai nei ypatinga išvaizda, nei didelėmis ambicijomis, leisti plaukti pasroviui, turėti didelių svajonių ir mėgautis dabartimi. Rašytoja perima europinio romano – moterų istorijos – schemą (Lucia Etxebarria „Meilė, smalsumas, prozakas ir abejonės“ (2002), „Beatričė ir dangiškieji kūnai“ (2004), Paule Constant „Atvirumas už atvirumą“ (2004) ir kt.), tačiau šiandienos aktualijomis bei privalomomis meilės intrigomis užpildytas romanas, personažai ir teksto stili-

tika tokie, kaip ir daugelio moterims skirtos publicistikos tekstų.

Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių moterų romanas yra iš dalies atitinkantis Europos moteriško romano standartus savo temomis, stilistika ir raiška, kad tekstai reprezentuoja kintančią lyties kultūrinę matricą, lyties tapatumą nuo moteriškai trivialaus iki savita rašymo maniera sukurto moters savivoką, jos pasaulio vertinimą atspindinčio teksto, kuriame „moteris nebėra pasislėpusi“, o atrandanti savo „moters istoriją“. Nagrinėti romanai atitinka pragmatiškojo feminizmo postulatų, autorės yra susipažinusios su feministinėmis idėjomis, todėl ir jų kuriama gyvenimo filosofija, pasaulėvoka, požiūris į įvairius socialinius reiškinius dažnai gali būti priimama kaip bandymas pasipriešinti dominuojančiai „vyriškai“ populiariosios kultūros pasaulio ideologijai, realizuojama įvairaus meninio lygio formomis. Galima teigti, kad kūriniuose besiformuojanti nauja moters kultūrinė matrica yra veikiamą ne tik postmodernios tapatybės, bet ir vyriškos diktatūros.

Literatūra

- Caputi 2003 – Jane Caputi, “Everyday Pornography”, *Gender, Race, and Class in Media* (eds. Gail Dines, Jean M. Humez), London: SAGE.
- Crany-Francis 1990 – Anna Crany-Francis, *Feminist Fiction*, New York.
- Baudrillard 2002 – Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos.
- Elshtain 2002 – Jean Bethke Elshtain, *Vyro viešumas, moters privatumas*, Vilnius: Pradai.
- Fiske 2001 – John Fiske, *Understanding Popular Culture*, London: Routledge.
- Hawthorn 1998 – Jeremy Hawthorn, *Moderniosios literatūros teorijos žinynas*, Vilnius: Alma littera.
- Jameson 2002 – Frederick Jameson, *Kultūros posūkis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jhally 2003 – Sut Jhally, “Image-Based Culture: Advertising and Popular Culture”, *Gender, Race, and Class in Media* (eds. Gail Dines, Jean M. Humez), London: SAGE.
- Lorber 1994 – Judith Lorber J., *The Paradoxes of Gender*, New Haven and London: Yale University Press.
- Mažeikis 2006 – Gintautas Mažeikis, „Revoliucijos takais: sukilęs prieš spektaklio visuomenę“, Guy Debord, *Spektaklio visuomenė*, Vilnius: Kitos knygos.
- Pavilionienė 1998 – Aušrinė Marija Pavilionienė, *Lyčių drama*, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kl.
- Pilipauskaitė 2000 – V. Pilipauskaitė, „Ugnės Barauskaitės romanas „Dešimt“: neįvykiai ir moterys susitaikė?“ [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga internete: <http://humanitas.hmf.ktu.lt/literatura/lt.php/kronika/naujienos/ugns_barauskaites_roman_deimt_nejau_vyrai_ir_moterys_susitaik/1757>.
- Sprindytė 2004 – Jūratė Sprindytė, „Lošti iš romano“, *Metai*, 9, 98–107.
- Tamošaitis 2006 – Regimantas Tamošaitis, „Tamsiojo gyvenimo kronikos“, *Metai*, 4, 208–209.

Jolita Lukšytė

Moteriška literatūra popkultūros vyriškos diktatūros lauke

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *popkultūra, diktatūra, kanonai (modeliai, stiliai), stereotipai, transformacijos, moteriškumas.*

Straipsnyje siekiama atskleisti pagrindines tendencijas, kaip moterų literatūra yra veikiama vyriškos popkultūros diktatūros. Šiuolaikiniai lietuvių moterų romanai analizuojami kaip tam tikra multikultūrinė erdvė, susidedanti iš skirtingų socialinių sluoksnių ir įvairiaspalvių bei schematiškų personažų. Straipsnyje nagrinėjant devynių rašytojų (Ivanauskaitė, Barauskaitė, Čepaitė, Žukauskaitė, Pukelytė, Janušytė, Urbonaitė, Seredaitė ir Vaitkevičiūtė) dvylika romanų remtasi prielaida, kad rašytojos savo romanuose vaizduodamos moterį kuria kartos bei lyties portretą, įtekstina lyties kultūrinę matricą – sociokultūrinį konstruktą, stereotipų „dėlionę“, tekstą tekste, kad rašomas tekstas apie moterį atsiduria kito teksto refleksyvumo lauke. Kelių tekstų pavyzdžiais siekiama atskleisti pagrindines moters reprezentavimo tendencijas, kartu iškeliami ir analizuojama popkultūros vyriška diktatūros daroma įtaka – kaip tai keičia lyties kultūrinės matricos kūrimą. Analizei pasirinkta tema – moteriška literatūra popkultūros vyriškos diktatūros lauke – įgalino pasitelkti dvi prieigas – feministinę ir literatūros sociologijos bei kelis galimus skerspjūvius – reprezentavimo, komunikacijos adresato ir pasipriešinimo dominuojančiai ideologijai.

Lietuvių moterų romanas iš dalies atitinka Europos moteriško romano standartus savo temomis, stilistika ir raiška, tekstai reprezentuoja kintančią lyties kultūrinę matricą, lyties tapatumą nuo moteriškai trivialaus iki savita rašymo maniera sukurto moters savivoką, jos pasaulio vertinimą atspindinčio teksto, kuriame „moteris nebėra pasislėpusi“, o atrandanti savo „moters istoriją“. Nagrinėti romanai atitinka pragmatiškojo feminizmo postulatus, autorės yra susipažinusios su feministinėmis idėjomis, todėl ir jų kuriama gyvenimo filosofija, pasaulėvoka, požiūris į įvairius socialinius reiškinius dažnai gali būti priimami kaip bandymas pasipriešinti dominuojančiai „vyriškai“ populiariosios kultūros pasaulio ideologijai, realizuojama įvairaus meninio lygio formomis. Kūriniuose besiformuojanti nauja moters kultūrinė matrica yra veikiama ne tik postmodernios tapatybės, bet ir vyriškos diktatūros.

Jolita Lukšytė

Women's Literature under the influence mens' dictatorship of popculture

S u m m a r y

Keywords: *Popculture, dictatorship, canon (models, style), stereotypes, transformation, femininity.*

The aim of this paper is to review tendencies in women's literature under men's dictatorship of popculture. The author of the paper focuses on texts written by women as a cultural phenomenon of gender representations, means of moral and self-awareness realisation, which lead to effective cultural adaptation. The article is based upon the novels of nine different writers and includes twelve novels by Ivanauskaite, Barauskaite, Cepaite, Zukauskaite, Pukelyte, Janusyte, Urbonaite, Seredaite and Vaitkeviciute. These texts are different representation from conservative outlook to women's literature with creative work of a woman seeking liberation. The paper explores the subtle and complex significance of women body and life in contemporary women's fiction and examines the multiple metaphors associated with women themes, making powerful connections between popculture, mens' dictatorship, sexual desire, self identity and representation. Simultaneously, some recurring and marketable themes are pointfully compiled. The article draws on feminist and sociology of literature theories, pointedly to the main changes in literary priorities: documentary forms of literature, autofiction, main figure – women, changing addressee in the process of communication, changed stylistics (fragmentation, broken plot, slang, details intensifying a recognizable effect etc.) – are discussed in the paper.

J o l i t a L U K Š Y T Ė
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[j.luksyte@cr.su.lt]